

STJEPANA RADIČA ODMIK OD CARSKE RUSIJE LETA 1909 V SLOVENSKI PRESOJI

Dušan Kermavner

Mladega Stjepana Radića bojevito vseslovanstvo in jugoslovanstvo je budilo med slovensko inteligenco, ki je redno sledila hrvaškemu dogajanju, močno priznavalno pozornost, da bi skoraj lahko rekli, da nobena zvezda na hrvaškem nebu poleg Strossmayerjeve ni Slovincem tako svetlo sijala kakor Radićeva. Ko ga je leta 1902 v tržaški »Edinosti« vseslovanski rusofil Fran Podgornik pohvalil, da »je s svojim peresom že dokazal ... široko politično in kulturno obzorje« ter — kar je bilo Podgorniku poglavito — »slovansko še posebej«,¹ je izrazil splošno sodbo slovenske javnosti, predvsem — toda ne samo — narodnoliberalne. Lahko bi bil skoraj poljubni slovenski narodnjaški časnik leta 1905 pristavil k Radićevemu imenu enako pohvalo, kakor jo najdemo v »Edinosti«: »ta nadarjeni publicist, požrtvovalni delavec za osvobojenje in povzdigo naroda hrvatskega, ki je tudi med zasnovatelji sedanjega svežega gibanja na Hrvatskem«.² Številni slovenski inteligenti so kot člani Matice hrvatske leta 1905 prejeli in prebirali Radićevo večje delo »Moderna kolonizacija i Slaveni«, ki je z velikim navdušenjem prikazovalo rusko ekspanzijo v Aziji, naslednje leto pa njegovo knjigo »Savremena Evropa ili karakteristika evropskih država i naroda«, pisano v enakem slovanskem duhu. Kolikor jim je prišel v roke njegov programski spis »Slavenska politika u Habsburškoj monarkiji« (najprej v češčini, 1905 v Hrvatski misli in 1906 posebej), se niso prav nič spodtikali ob njegovo avstroslovansko zamisel o preobrazbi Avstro-Ogrske v »Podonavsko zvezo držav in narodov«, pa tudi ne ob njegovo nezadovoljstvo z vnanjo politiko Rusije »zbog njene sprege s Pruskom« in z »njezinim odnosom prema Poljacima i Ukrajincima« doma.³ Saj niso nič manj od Radića želeli, da bi Rusija vodila bolj slovansko politiko in se niti najbolj rusofilsko usmerjeni med njimi — npr. Fran Podgornik — niso oddaljevali od avstroslovanske zamisli kot sestavine panslavizma. Radić je bil »najustrajnji i najglasnji zagovornik slavenske solidarnosti« in »privržen carskoj Rusiji« tako v času njenega

¹ *Edinost* št. 94 — 26. aprila 1902.

² *Edinost* št. 37 — 6. februarja 1904.

³ J. Š i d a k, *Idejno sazrijevanje Stjepana Radića (Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća, str. 388, op. 43).*

vojskovanja z Japonsko kakor med revolucionarnimi krči v njej leta 1905.⁴ Tudi znaten del slovenske javnosti je zavzemal enako stališče, zlasti tržaška »Edinost«.⁵ A tudi kolikor so se pri Slovencih obračale simpatije od carskega režima k ruski revoluciji, so vendarle ostale zasidrane v vseslovanskem čustvovanju.

Radičev nastop leta 1905 proti reški resoluciji ki jo je le manjši del slovenske javnosti sprejel v vednost brez pomislekov, jo je tem manj mogel odbiti od njega, ko je čula za njegovo kritiko, da se v resoluciji »niso prav nič ozirali na Slovence«.⁶

Narodnoliberalna slovenska javnost je pozdravljala »novoslovanski« kongres v Pragi poleti 1908, ki se ga je udeležil tudi Radič. Okoliščine njegove povabitve v Rusijo, kamor je za daljši čas odšel v začetku leta 1909, niso bile sporočene v slovenskih časnikih, ki tudi niso poročali o njegovih predavanjih v Petrogradu in Moskvi, kjer je ob odporu tamkaj nahajajočih se Srbov zagovarjal hrvaško sprejemanje avstroogrske aneksije Herceg-Bosne, skladno s stališčem večine čeških, slovenskih in drugih »novoslovanskih« politikov v Avstriji. Rusijo je zapustil dne 27. aprila 1909⁷ in se je ustavil v Pragi, od koder je kanila v klerikalnega »Slovenca« 1. maja objavljena vest, da »namerava pri svojem povratku iz Rusije predavati tudi v Ljubljani«.⁸

Ta »Slovenčeva« napoved je sprožila zaskrbljenost pri deželnem predsedstvu v Ljubljani, ki je takoj 2. marca povprašalo pri policijski direkciji v Pragi, ali še velja nazadnje v št. 52 (ali 54) Zentralpolizeiblatt-a iz 1905. omenjeni izgon Radiča »iz vseh v [dunajskem] državnem zboru zastopanih kraljevin in dežel«; tri dni nato je prišlo iz Prage sporočilo, da so izgon z dne 27. novembra 1894 na Radičevo prošnjo 19. novembra 1906 razveljavili.⁹

Dne 14. maja 1909 je za naslednji dan prijavil predsednik ljudsko-izobraževalnega društva »Akademija« dr. Vladimir Ravnihar mestnemu magistratu v Ljubljani za naslednji dan Radičevo predavanje o »Današnji politični Rusiji in njenem odnošaju do Slovanov v habsburški monarhiji«.¹⁰ Magistrat je prijavo takoj odstopil deželnemu predsedstvu, ki je poskrbelo, da je bil nato pri predavanju navzoč policijski komisar dr. Stanko Ternovec in da je bila pri roki z orožništvom okrepljena mestna policijska straža za primer, da bi kakšno skupino poslušalcev predavanje pripravilo do vseslovanskega manifestiranja.

Leta 1904 ustanovljeno izobraževalno društvo »Akademija« je poleg slovenskih predavanj prirejalo tudi hrvaška za ljubljansko občinstvo. Leta 1907 je na pobudo in s posredovanjem dr. Frana Ilešiča povabilo zagrebške vseučiliške profesorje, da bi tako »utrjevali kulturno vzajemnost med Slovenci

⁴ Prim. R. Lovrenčič, Prva ruska revolucija i građanska javnost u Hrvatskoj (*Radovi Instituta za hrvatsku povijest* I, passim).

⁵ Prim. D. Kermavner, Slovenska publicistika in prva ruska revolucija (passim).

⁶ *Slovenski narod* št. 245 — 25. oktobra 1905.

⁷ Korespondencija Stjepana Radića I, str. 460.

⁸ *Slovenec* št. 98 — 1. maja 1909.

⁹ *Arhiv Slovenije*, spisi policijskega oddelka deželnega predsedstva v Ljubljani, št. 1140 in 1200 iz 1909.

¹⁰ Prav tam, št. 1304 in 1909.

in Hrvati«; prvi je predaval dne 2. februarja 1907 dr. Ferdo Šišić o Dalmaciji in njenem razmjerju do Hrvaške, za njim pa je nastopilo še sedem drugih profesorjev.¹¹ V naslednji sezoni jih je predavalo skupaj šest, med njimi dr. Šišić o Madžarih in Hrvatih v času 1790—1868, in tretjo sezono je spet odprl isti zgodovinar dne 14. novembra 1908 s predavanjem o »Herceg-Bosni povodom aneksije«; v njem je utemeljeval, da naj bi se Bosna in Hercegovina priključile k Hrvaški, kar bi bilo »tudi v interesu Slovencev«, pri čemer je požel »burno« pohvalo številnega občinstva.¹² Natančno pol leta in en dan po tem predavanju je bilo Radićevo o »politični Rusiji«.

Napoved tega predavanja v »Slovenskem narodu« izraža vso naklonjenost liberalne javnosti predavatelju — »poslancu hrvatskega državnega sabora« in »znanemu publicistu in načelniku hrvatske kmetske stranke«, ki »je pravkar zopet prepotoval Rusijo ter imel v Peterburgu več predavanj«. Njegovo predavanje obeta biti »jako zanimivo« tem bolj, ker se njegovi nastopi nasploh »odlikujejo po izredni živahnosti, temperamentnosti in nazornosti, pri čemer pa nikdar ne preidejo v banalnost in plitvost«, tako da poslušalce »čaka izreden užitek«.¹³ »Slovenec« je naslednjega dne kratko napovedal, da zvečer »predava Stjepan Radić, poslanec hrvaškega sabora... o sedanji politični Rusiji in njenem razmerju do avstroogrskih Slovanov«.¹⁴

Po policijskem poročilu¹⁵ je prišlo Radića poslušat »okrog 450 oseb — dam, dijakov, profesorjev itd.«, tj. običajnega liberalnega občinstva, ki ga je deželno predsedstvo v pismu ministrstvu notranjih zadev na Dunaj označilo za »poslušalstvo, pripadajoče bolj inteligentnemu krogu tukajšnjega prebivalstva«. »Živo ploskanje« poslušalcev je izpričevalo, da so se s predavanjem strinjali. Toda oba nasprotna ljubljanska slovenska dnevnikarja sta se v oceni predavatelja razšla: medtem ko je klerikalni »Slovenec« v Radiću odkril »somišljenika«, je liberalni »Slovenski narod« v svojem poročilu »strankarsko neljuba mu izvajanja izpustil«, povrh pa si je predavatelja še »ironično« privoščil.

V tem sestavku hočem obravnati odmeve Radićevega predavanja predvsem v slovenskem liberalnem tisku.

Ne more nas preveč motiti okoliščina, da nimamo o predavanju od predavatelja avtoriziranega besedila, saj nas z njegovo bistveno vsebino v zadostni meri seznanjajo poročila v tisku in zapis policijskega komisarja. Najprej povzemam iz »Slovenca« prvo kratko poročilo, medtem ko puščam ob strani večje drugo poročanje in sledeče mu razpravljanje v tem klerikalnem glasilu; z navajanjem le-tega bi se znašli globoko v razsežnostih takratnega besnega liberalno-klerikalnega boja na Slovenskem. Prav tako puščam ob strani vse, kar

¹¹ Prim. uvodnik A. Aškerc v *Slovenskem narodu* št. 72 — 29. marca 1907 in poročilo o IV. občnem zboru Akademije prav tam št. 256 — 5. novembra 1907.

¹² *Slovenski narod* št. 268 — 16. novembra 1908 (poročilo o predavanju) in št. 270 — 18. novembra 1908 (poročilo o občnem zboru Akademije).

¹³ Prav tam, št. 109 — 14. maja 1909.

¹⁴ *Slovenec* št. 110 — 15. maja 1909.

¹⁵ *Arhiv Slovenije*, prav tam, št. 1304 (poročilo policijskega komisarja o predavanju in kopija sporočila notranjemu ministrstvu).

je imelo glede na spor okrog aneksije le hrvaško-srbsko in prav nič hrvaško-slovenske razsežnosti.

Splošni vtis predavanja je »Slovenčev« poročevalec izrazil takole: »Ker je predavatelj, ki je izboren govornik, predočeval faktično obstoječe razmere in se naslanjal na lastna avtentična opazovanja, ne da bi se spuščal v vseslovensko metafiziko, je bilo njegovo predavanje res velezanimivo.« Na kratko je podal Radićeve sodbe o neslovanstvu ruske vlade in diplomacije, ki »se pač briga za državi Srbijo in Črno goro... ne pa za slovanske narodnosti... najmanj še za avstrijske«, in o ruskem časopisju, ki »kulturnih, gospodarskih in nacionalnih teženj« avstrijskih Slovanov, posebej še Slovencev in Hrvatov »nič ne pozna«. Spričo tega je Radić »označil za program... avstrijskih Slovanov« — »razborito delo« za to, »da bodo v monarhiji enakopraven in odločujoč faktor, ne pa da tarnajo vedno o ‚slovanskem mučeništvu‘«. Na naslov »od liberalcev in radikalcev vzgajane mladine«, ki je Radiću »navdušeno ploskala«, je poročevalec z užitkom pribil, da je bila dozdej »zaverovana v presveto Rusijo«, a ko je čulo »poznavalca razmer«, ki je »ožigosal nerazsodno ‚slovansko‘ kričaštvo«, mu je »ploskalo«. Končal je z zafrkacijo: »Če je g. Stjepan Radić te ljudi res spreobrnil, ima gotovo zelo veliko zaslugo. Nam se to dozdej še ni posrečilo.«¹⁶

»Slovenčevo« poročilo nas je nekoliko uvedlo v problematiko predavanja in njegovih odmevov. O Radićevih izvajanjih pa izvemo več iz poročil policijskega komisarja in »Slovenskega naroda«, ki se v znatni meri krijeta in ki ju navajam vzporedno kombinirano. Le v prvem najdemo uvod: »Rusija ni niti Azija niti Evropa, ampak svet zase. Kdor hoče o Rusiji govoriti, jo mora poznati iz lastnega opazovanja. Ne zadostuje poučevati se o Rusiji iz knjig in časnikov.« V obeh poročilih skladni prehod »in medias res« navajam po »Slovenskem narodu«: »Kdor hoče poznati današnjo politično Rusijo, mora biti temeljiteje poučen o... carju, ruski diplomaciji, ruski dumi, političnih strankah in časopisju.« Carja je Radić — prav tako kakor v razpravljanjih med revolucijo leta 1905 — dvignil nad kritiko, češ da »car morebiti sam čuti nekoliko slovansko« (tako »Narodovo« poročilo, a podobno tudi policijsko), »ali slovanske politike... na ruskem dvoru ni«, ker »je car največkrat slepo orodje nemško-finske kamarile, ki je v vsem svojem mišljenju protislovanska«. Prav tako »je ruska diplomacija le državna, čuva državne interese, je zvesta carju, ali ni niti ruska, še manj pa slovanska«, kakor kaže tudi primer, da je vlada na intervencijo avstroogrškega poslanika odpravila »v službenem časopisju« malo prej uvedeno rubriko »Slovanski svet«, pri čemer se je zunanji minister Izvolskij izrazil: »Za nas je samo Avstro-Ogrska, in ni nikakršnega ‚slovanskega sveta‘.« Ruska diplomacija načeloma »računa le z državami, ne pa z narodi, kvečjemu se še ozira na pravoslavje«, tj. na pravoslavne Slovane. Tudi v dumi »je nacionalizma prav malo, še manj pa slovanstva«, in v tem pogledu so liberalne stranke — kadeti, oktobristi itd. — za konservativci, ki »so vsaj nacionalni državni Rusi«. Komisarjevo poročilo nadaljuje: »Dejavnost političnih strank v Rusiji je jalova in iz tega si lahko razložimo ljudsko [tj. revolucionarno] gibanje v zadnjih letih. Študentje, ki so se vrnili iz kulturnih dežel

¹⁶ Slovenec št. 111 — 17. maja 1909.

v Rusijo, so hoteli čez noč napraviti moderno Rusijo in če bi bili to znali izvesti, bi bila Rusija danes socialistična.« Tu nemara komisar ni ujel pravega smisla Radićevega izvajanja, ki ga »Narodovo« poročilo podaja takole: »Pred tremi, štirimi leti so socialisti zavlادali po celi Rusiji, ali niso poznali duše ljudstva, ki ne prenese vednega podvrževanja, temveč hoče nekaj solidnejšega« (Radićeva misel gotovo ni jasno ujeta). »Narodovo« poročilo nadaljuje: »Dandanes v Rusiji vse hlepi po znanju, ali politične stranke se ne brigajo za kulturni napredek ljudstva, za prosveto, temveč je to le briga nepolitičnih organizacij.« Ruske časnike je Radić nasplošno pohvalil, da so na svetovni ravni, ustavil pa se je kritično pri njihovih dopisnikih med zunajruskimi Slovani, o katerih je dejal, da spremljajo le državnopolitično dogajanje, medtem ko »se ne brigajo za kulturne razmere dotičnih narodov«. V policijskem poročilu manjkajo nadaljnje v »Narodovem« vsebovane misli, da »smo v tem tudi krivi mi . . . sami«, ker »ne zahajamo med Ruse . . . poučevat jih o naših razmerah« in da je kajpak treba, da se tisti »posamezniki«, ki »se na Ruskem živo zanimajo za slovanstvo«, dalje trudijo, »da svoje prepričanje zaneso v splošnost«. V policijskem poročilu najdemo nato stavek, da »biti rusofil ali rusofob pomeni ne poznati politične Rusije«, v »Narodovem« pa izvajanja, naj bi »izmed nas izginilo ono nezavedno rusofilstvo, ki se tako hitro dá izpremeniti v rusofobstvo, ako ni človeku vse po volji«, in da »moramo biti le zavedni Slovani, ki vidimo v Rusiji le močnejšega [sc. brata] med enakopravnimi«. Obe poročili imata misel, da »naj avstroogrski Slovani le gojijo simpatije do Rusije in težijo, da se naša država tesneje meddržavnopravno poveže« z Rusijo. Brž nato pa se »Narodovo« poročilo konča očitno odsekano: »Združimo se [sc. avstroogrski Slovani] najtesneje na znotraj, pokažimo pa tudi na zunaj, posebno proti Rusom, da . . . se zavedamo tega, kar smo si priborili, da moremo enakopravni stopiti v krog z njimi. V tem je naša prihodnost!«¹⁷

V policijskem poročilu najdemo poleg Radićevega zavzemanja za aneksijo Herceg-Bosne »k avstroogrskim Slovanom« in zavračanja tistih ruskih krogov, ki so podprli protest Srbije proti aneksiji in ki so bili za vrnitev teh dežel Turčiji, tudi njegova izvajanja o tem, da ni pretiravati z nevarnostjo germanizatorstva, ki povsod v Avstro-Ogrski zaznamuje »neuspehe«; pokazal je na vojaško granico, iz katere »je habsburški dvor stoletja jemal svoje generale in vojake«, a ki »je še vedno hrvaška«, in na slovenskega kmeta, ki »je kljub obdajajoči ga visoki nemški kulturi ohranil, slovensko govornico«. Vsega tega ne najdemo v »Narodovem« poročilu, kakor tudi ne stavka, da »so avstroogrski Slovani poklicani oživitvoriti slovansko Avstro-Ogrsko«, niti končnega Radićevega svarila, ki ga je povzel komisar tako, da »od današnje Rusije kaj pričakovati« pomeni »politično nezrelost«.

»Slovenski narod« se je v isti številki ozrl na Radićevo predavanje še v posebni notici, kjer se je spravil nad deželnega predsednika barona Schwarza zaradi tega, ker je ob predavanju »mobiliziral« vso mestno policijo in 30 orožnikov povrhu. V tej notici najdemo tisto v poročilu dunajskemu ministrstvu omenjeno »ironično glosiranje« Radićevega predavanja: »Bili so časi, ko je veljal Stjepan Radić v Avstriji za nevarnega človeka . . . [a] danes je po svojih nazorih mož, ki ga lahko imenujejo za cesarskega svétnika.«

¹⁷ Slovenski narod št. 111 — 17. maja 1909 .

Pet dni za Radićevim predavanjem — 22. maja — je priredila narodno-napredna, tj. liberalna stranka v prav isti dvorani shod s poglavitnim govornikom Ivanom Hribarjem, ki je bil ljubljanski župan, poslanec v dunajskem parlamentu in eden izmed pobudnikov »novoslovanstva« (skupaj z mladočeškimi voditelji dr. Karlom Kramářem). V ključnih političnih vprašanjih je zavzel stališča prav blizu Radićevih! Poudaril je, kako so »vsi Slovani z veseljem pozdravili aneksijo Bosne in Hercegovine... ker se [z njo] znatno pomnoži število Slovanov v naši državi, ki je [= bo] vsled močnejše slovanske večine prisiljena, da dela slovansko politiko«, in vzkliknil, da »pri nas ni bilo, ni in ne bo veleizdaje!«, kajti »prepričani smo, da je naši narodnosti zagotovljen obstanek v tej državi, če nam le hoče biti pravična«. Čeprav je s tem zadnjim pogojem nakazal, da mu avstroslovanstvo ni absolutno, je vendarle vztrajal pri njem. Nato je obsodil poleg srbskega prestolonaslednika Djordja, ki je k sreči za Srbijo že odstopil, tudi rusko diplomacijo zaradi »skrajno neprimernega postopanja« in je označil za njeno »naravnost gorostasno« napake, »da je ščuvala malo Srbijo proti veliki Avstriji«. Vprašanje, »ali imamo mi Slovani kaj zaslombe v veliki slovanski Rusiji«, je celo zanikal: »Nič!« Lahko bi bil potemtakem dejal, da se v glavnem ali v mnogem strinja z Radićem, toda pokazal je, da se hoče odmakniti od njega s kar največjim poudarkom: »Radić je čutil potrebo iti tudi v Rusijo predavat. Radić je zanešenjak, ki na Hrvatskem ne šteje ravno veliko. Svoj čas je bil v Avstriji kurendiran« — tj. njegov izgon je bil razglašen v policijski okrožnici — »sedaj pa dela pri nas hiperlojalno politiko.« To je bila jasna odpoved takšnemu avstroslovanstvu, ki se ne bi oziralo na Rusijo! Prav nič posrečeno pa ni bilo Hribarjevo zavračanje Radićevega izvajanja, češ »da v ruski dumi ni prav nič slovanskega«. Hribar se je hotel izkazati za boljšega poznavalca Rusije od Radića: »Občeval sem veliko s člani dume in priznati moram, da so bili njihovi pojmi o slovanstvu že zmedeni in nejasni; s to oceno je nekako pritegnil Radiću, toda menil je, da je to ostalo v preteklosti, kajti »odličen član dume« mu je prav »v zadnjih dneh« pisal, »da sedaj razume stališče avstrijskih Slovanov, zakaj se drže te [tj. avstro-ogrske] države«, in da »uvideva« potrebo, da »ruski odločilni krogi... to politiko avstrijskih Slovanov... podpirajo«. In na temelju tega pisma je Hribar »očitanje, da poslanci ruske dume splošno ne umevajo slovanstva«, zavrnil kot »nekako obrekovanje«, ker mu je bilo zdaj kar »gotovo«, da bo ravno duma privedla tiste slovansko še ne dovolj osveščene ruske kroge do »pravega spoznanja«! Posebej je zanikal kot prav tako »neresnično, da je bilo prepovedano ruskemu časopisju pisati o slovanskih zadevah«. ¹⁸

Neposredno zatem je imel Hribar odpotovati na »vseslovansko konferenco« v Petrograd, kamor je prispel tri dni po tem govoru. Na tej konferenci so skušali pobudniki novoslovanstva znova zlepiti — zaradi proaneksijskega stališča slovanskih poslancev v dunajskem parlamentu razhajajočo se — vseslovansko družčino. Na prvi seji konference dne 26. maja se je Karel Kramář ozrl na zadevo takole: »Čehom se je očitalo, da so pozdravili s simpatijo aneksijo Bosne in Hercegovine ter da so zagovarjali idejo avstroslavizma, ali avstrij-

¹⁸ Prav tam, št. 114 — 21. maja 1909.

ski Slovani pri vseh simpatijah za Srbe niso mogli drugače postopati. Oni niso smeli nastopati kot veleizdajalci, a znali so poleg tega, da Rusija v vprašanju aneksije ne pojde v skrajnost... Kar se tiče avstroslavizma, to je ideje združenja zapadnih Slovanov na katoliški podlagi z ostjo proti Rusiji, ni ta ideja nobenemu Slovanu simpatična in bi bila le opravičena, ako bi Rusija uganjala protislovansko politiko.¹⁹ Radić pa je v ljubljanskem predavanju dokazoval ravno to, da Rusija uganja takšno politiko, in je zato avstroslovansko zamisel, ki je bila v novoslovanstvu podrejena vseslovansko-rusofilskemu konceptu, iz le-tega iztrgal! Značilno je, da navedeno Kramářovo izjavo najdemo le v obeh primorskih narodnoliberalnih listih — »Eдинosti« in »Soči« — medtem ko se je uredništvu »Slovenskega naroda« (tj. dr. Ivanu Tavčarju in Miroslavu Malovrhu) zdelo pametneje, da ne omeni Kramářovega zavračanja »avstroslavizma«; zato je njegovo izjavo povzelo v naslednji megleni obliki: »Dr. Kramář je govoril o stališču Čehov do aneksije Bosne ter pojasnjeval, da so napadi v tem oziru na Čehe neopravičeni. Naglašal je, da je položaj Slovanov v habsburški monarhiji zelo težak, ker se nahaja vse pod pritiskom nemštva, dasi Slovani ne zahtevajo ničesar drugega, kakor ravnopravnost z drugimi narodi.«²⁰ Tako se liberalnemu glasilu ni bilo treba odmakniti od avstroslovanstva!

Tisto, kar je bilo v poročilu tega lista o Radićevem predavanju nedorečenega, je kratko povedal v Kranju izhajajoči liberalni tednik »Gorenjec«: Radić je v predavanju »strahovito razmesaril celo Rusijo«, saj jo je naslikal tako, kakor da »je vsa korumpirana«, da v njej ni najti drugega kakor »sovrastvo do nas avstrijskih... Slovanov« in da uganja »same zahrbtnne spletkarje do Jugoslovanov«, kar da »je pokazala zadnjič v avstro-srbskem konfliktu«. Radićevo očrnjenje Rusije se je po piščevem mnenju rušilo samo v sebi, zakaj »če je toliko sence razlite čez Rusijo, mora gotovo biti tudi vsaj nekaj sonca vmes«! Tu najdemo prvič informacijo, da je Radić tisto, »kar je povedal o Rusiji, že zdavno prej v odprtem pismu zaupal češkimi listom«. Nato je pisec štel Radiću vendarle bolj v dobro kakor v zlo, da »je polil nekatere sanjače o ruskem slovanstvu s precej mrzlim tušem«, za vse obsodbe vreden pa je imel drugi »uspeh« njegovega predavanja, da »se je prikupil... klerikalcem«, ki da so ga »povabili na zopetno predavanje« in računali še na drugačno sodelovanje z njim.²¹

V resnici se je tedaj začelo Radićevo sodelovanje s slovenskimi klerikalci in vsa pozornost njihovih liberalnih nasprotnikov se je obrnila v to smer. Ko se je pet mesecev zatem razkrilo, da se je Radić tako rekoč »na vsej črti« povezal s slovensko klerikalno stranko, se je »Slovenski narod« najprej spominjal samo tega rezultata njegovega ljubljanskega predavanja takole: »Zgodilo se je... kar bi se pri boljših informacijah o Stjepanu Radiću morda ne bilo zgodilo, namreč da je nekdo povabil Radića na predavanje v Ljubljano. Radić je, kakor znano, predaval v Mestnem domu, kamor so se tudi klerikalci utihotapili. Imeli so dober nos...« in po predavanju so z njim dolgo konferirali,

¹⁹ *Edinost* št. 150 — 28. in *Soča* št. 61 — 29. maja 1909.

²⁰ *Slovenski narod* št. 119 — 29. maja 1909.

²¹ *Gorenjec* št. 21 — 22. maja 1909.

sprožili »da se Radić povabi na zopetno predavanje v Ljubljano, toda samo za klerikalce« (iz česar pa potem ni bilo nič), in se zmenili še za drugo politično sodelovanje. Tu drugič izvemo, »da je neki ugledni češki list v Ljubljano privatno sporočil (žal že prepozno): ‚Kar Radić predava v Ljubljani, je že zdavno razposlal hektografirano na vse češke liste. Stvar je za nas brez posebnega pomena.‘«²²

K temu — prepoznemu — češkemu svarilu Slovincem pred Radićem naj pristavim nekaj pripomb. Iz objavljenih pisem Stjepana Radića bratu Anti vemo, da se je na poti iz Rusije domov ustavil v Pragi za okroglo deset dni in da je v tem času opisal svoje »tretje potovanje v Rusijo« za mesečnik »Osvěto«.²³ Domnevati moramo, da je s tem opisom seznanil še uredništvo nekega drugega lista z »novoslovansko« usmeritvijo, kjer so mislili, da Radić pošilja kopije spisa češkim listom sploh. Eden izmed urednikov se je zgrozil nad tako kritičnimi pogledi na tedanjo »politično Rusijo«, spričo katerih Radićevo avstroslovanstvo ni bilo več kompromis z rusofilskim vseslovanstvom, kompromis, ki je bil bistven za »novoslovanstvo«.²⁴

Nepojasnjene so še okoliščine, ki so nagnile Radića k misli, da svoje skrčenje novoslovanstva zgolj na avstroslovanstvo razglasi ravno v Ljubljani. Vprašujemo se lahko tudi, ali je zgolj po kakšnem naključnem srečanju prišlo do tega, da je Radić takoj po prihodu iz Rusije v Prago spravil v klerikalnega »Slovenca« napoved predavanja v Ljubljani? Lahko pa domnevamo, da je pobuda »Akademiji« šla prek brata dr. Anteja Radića, tajnika Matice hrvatske, in dr. Frana Ilešiča.

²² *Slovenski narod* št. 243 — 22. oktobra 1909.

²³ Korespondencija Stjepana Radića I, str. 463.

²⁴ Prim. Edvard Beneš, *Problémy slovanské politiky, Slovanský přehled* XVIII/1926, str. 3 in sl.

Zusammenfassung

DER UMSCHWUNG IM VERHÄLTNIS DER SLOWENISCHEN
ÖFFENTLICHKEIT ZU STJEPAN RADIĆ IN VERBINDUNG MIT SEINEM
IN LJUBLJANA GEHALTENEN VORTRAG ÜBER DAS ZARISTISCHE
RUSSLAND (1909)

Dem jungen Stjepan Radić brachte die slowenische Öffentlichkeit — in erster Linie ihr nationalliberaler Teil — grosse Sympathie entgegen. Diese verringerte sich auch dann nicht, als er gegen die Resolution von Rijeka auftrat, an der er besonders auszusetzen hatte, dass sie die Slowenen nicht berücksichtigte. Radić hatte auch als Teilnehmer am neoslawischen Kongress in Prag im Jahre 1908 den Beifall der liberalen slowenischen Öffentlichkeit gefunden. Mit solchen Erwartungen veranstaltete die liberale national-bildungsfördernde »Akademie« am 15. Mai 1909 in Ljubljana seinen, nach seiner Rückkehr aus Russland abgehaltenen Vortrag »über das heutige politische Russland und sein Verhältnis zu den Slawen in der Habsburgermonarchie«.

Der im Archiv bewahrte Bericht eines Polizeikommissars gibt über den Inhalt dieses Vortrags ausführlicher Auskunft als die Darstellungen in den Zeitungen. In diesem Vortrag hatte Radić auf die nicht-slawische Einstellung des amtlichen Russlands — des Hofes, der Diplomaten, der Duma — so hingewiesen, dass er sein Austroslawentum vollständig von der panslawischen russophilen Ideologie löste, mit der es im »Neoslawismus« grundlegend verbunden war.

Der slowenische Hauptrepräsentant des Neoslawismus, Ivan Hribar, versuchte unmittelbar — fünf Tage nach dem Vortrag in einer politischen Zusammenkunft im selben Saal und teilweise auch vor demselben Publikum — den Eindruck abzuschwächen, den Radićs vernichtendes Bild bei denjenigen hervorgerufen hatte, die sich russophilen Illusionen hingaben, obwohl er den gleichen austroslawischen politischen Standpunkt wiederholte.

Mit dem Vortrag hatte sich Radić jedoch den slowenischen klerikalen Kreisen genähert, mit denen er gerade am 14. Mai 1909 einen engeren Kontakt hergestellt hatte, in dessen Rahmen sich alsbald politische und finanzielle Mitarbeit entwickelte. Als Verbündeter der Klerikalen musste Radić selbstverständlich die Sympathien der liberalen slowenischen Öffentlichkeit verlieren.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

ŠIDAKOV ZBORNIK

*U povodu 75. godišnjice života
prof. dra Jaroslava Šidaka
i 30. godišnjice njegova uređivanja
»HISTORIJSKOG ZBORNIKA«.*

Redakcijski odbor

MIRJANA GROSS

IVAN KAMPUŠ

BOGDAN KRIZMAN

JOSIP LUČIĆ

HRVOJE MATKOVIĆ

BERNARD STULLI

Glavni i odgovorni urednik

MIRJANA GROSS

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE

